

KIK AZ UNIVERZALISTÁK?*

Text: 139 Zsolt 1-12

A felolvasott textus – melynek gazdag mondanivalóját később kibontom – legszembeötlőbb megállapítása Isten állandó és valóban kikerülhetetlen jelenléte. A zsoltáríró költői szavakkal érzékelteti ezt a valóságot: „Ha a hajnal szárnyaira kelnék, és a tenger túlsó szélére szállanék: ott is a Te kezed vezérelne engem, és a Te jobb kezed fogna engem”.

Nincs olyan hely, ahol Isten ne lenne jelen. Nem lehet előle elbújni, jelenléte mögé kerülni. Én hiszem ezt.

Hiszem, mert univerzalistának születtem, és ebben a hitben nevelkedtem. Apám univerzalista lelkész volt. Édesanyám orgonistaként, és, – amint a lelkészfeleségeknél lenni szokás –, „segédlelkészként” szolgálta gyülekezetünket. Meggyőződésem, hogy Ti tudjátok, mit értek ezalatt, hiszen az erdélyi unitárius egyházközösségekben is nagyjából ugyanez a helyzet. Nemcsak a lelkész volt a gyülekezet lelkipásztora, amelyben én felnőttem, hanem bizonyos értelemben az egész lelkészi család együtt szolgált. Ti ezt még nálam is jobban tudjátok, hisz nemrég ért titeket a nagy veszteség: a lelkészi család egy szeretett tagja távozott az örökkévalóságba, és az úr, melyet maga után hagyott, lelketekben, mindnyájatoknak igen fájdalmas. Igen, a lelkészfeleségek értékes lelkipásztorai a gyülekezeteknek.

Az én valláserkölcsi neveltetésemben Isten állandó jelenléte természetes helyet foglalt el, mely jelenvalósága a halállal sem szűnik meg. Jézus, aki Isten valódi természetéről tanított, szintén folytonos valóság volt Isten és az általa teremtett világhoz való viszonyunkban. Minden parókia falára, ahova csak költöztünk, egy feliratot akasztottunk. A mondás gyermekkoromban kissé féltelmetesnek tűnt. De az azóta sokféle felirat között, mely parókiám falán függ, még mindig ez a mondás az, mely legmélyebben vésődött tudatomba. A mondás így szól: „Jézus e háznak a feje, láthatatlan vendég minden étkezésnél, csendes hallgatója minden beszélgetésnek”. Mivel én nem voltam mindig tökéletes gyermek, és amikor még mint kisgyermek Istent és Jézust láthatatlan személyeknek képzeltem Lélek helyett, sokszor gondolkoztam azon, hogy Ők valóban mindent látnak és hallanak, a szó valódi értelmében?

A felirat természetesen nem gyermekek vagy bárki ijesztgetésére született. Inkább arra vélt inspirálni, hogy minden pillanatunkban tudatosan a jóság jegyében éljünk, s ne a büntől és a büntetéstől való rettegésben. Az univerzalizmus egy új keresztény eretnkségben gyökerezik. Olyan eretnek eszmékben, melyek az V. századi alexandriai Origenus munkáiban nyert ki-

* Elhangzott a kolozsvári belvárosi unitárius templomban 2000. július 9-én.

fejezést először. Origenus felfogását a Biblia elmélyült olvasása inspirálta. Ezt az ákkori görög világ *apocatastasis*nak ismerte, és e felfogás Isten és valamennyi teremtett lélek végső harmóniáját jelenti. Origenus is hagyott helyet a büntetés számára – éspedig a túlvilágon. De legvégső soron a szentek is és bűnösök is, akik e végletek között éltek, Istennel mind megbékélnek és tökéletes harmóniába lépnek.

Később az univerzalisták, főleg akik Észak-Amerika brit kolóniáin éltek – köztük sokan Németországból s Németalföldről menekültek az Újvilágba, Pennsylvania környékére, hogy ott lelki közösségeket alapítsanak, nos ők – Origenus eszméit még tovább vitték. Az evangéliumból ők egy olyan Jézust olvastak ki, aki a szeretet Istenéről tanított. Olyan Istenről, aki szeretetét éppen abban fejezte ki, amilyen gyönyörűre teremtette a világot, amelyet tökéletes természeti törvények szabályoznak csodálatos és bonyolult összefüggésekben. Egy nem szerető Isten nem adta volna Jézust, a tanítómestert az emberiségnek, akinek evangéliuma megerősítette a mózesi törvényt, amikor a farizeusok faggatására így válaszolt: „Halld Izrael: Az Úr, a mi Istenünk egy Úr. Szeressed azért az Urat, a Te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődből” (Mk 12, 29–31).

De Jézus ehhez még hozzátette, noha ezt már nem kérdezték tőle, hogy a második parancsolat ugyanolyan fontos, mint az első: „Szeresd felebarátodat, mint magadat.” Ezek a legnagyobb, és valljuk be, legnehezebb parancsolatok, és az univerzalista elődeim úgy gondolták, hogy egy igaz Isten nem parancsolna teremtményeinek olyant, amit Isten maga nem tenne meg. Tehát ők arra a következtetésre jutottak, hogy egy Isten, aki az *Igaz* Isten nem az ítélet istene elsősorban. Ha ítél is, nem csupán bűneink, de éppen annyira jótetteink alapján ítél meg minket. Sokkal inkább azonban Isten szeret minket, és reménységgel, bátorító, megerősítő szeretettel tekint teremtményeire, akikre a teremtés hatodik napján azt mondta: „Igen jó”.

Az én univerzalista elődeimnek azonban az volt a véleménye, hogy mi, emberek, mégha nem is mindig tudatosan, önmagunk fölött azonban állandóan ítélkezőnk, és ezáltal elidegenítjük magunkat Istentől, elvágjuk magunkat az ő szeretetétől. A legtöbb korai univerzalista, akik a későbbi Egyesült Államokban éltek, teológiájukban unitáriusok voltak. Nem véletlen tehát, hogy az első unitárius teológiai művet egy univerzalista írta 1805-ben, akinek Hosea Ballou volt a neve. A mű címe pedig: „*Tézis a megváltásról*”. Angolban a megváltás kifejezésnek több értelme is van. Jelentheti Jézus halálát, mint szimbolikus megváltást (vagy váltságdíjat az emberiség bűneiért). De van egy másik jelentése, amelyet az angol nyelvileg is kifejez. Annak a ténynek az elismerése ti., hogy bár pillanatnyilag Istentől eltávolodva élünk, végsősoron azonban Istennel egyek vagyunk (mi benne és ő mibennünk, ahogyan ezt az erdélyi unitáriusok is meg fogalmazzák). Ebben az értelemben írt Hosea Ballou, és így értelmezték a későbbi univerzalista nemzedékek is.

Az univerzalisták mindig és most is elsősorban szabadelvű keresztények, akik számára a Biblia és Jézus Krisztus (a Krisztus fogalom a felkent

próféta és tanítómester jelentésben értendő) a hit és vallásgyakorlat központja.

Az évek során, amint én újból és újból visszatértem Erdélybe, s megismertem egyházatok hitbéli felfogását, egyre jobban elszomorított, hogy Ti az univerzalistákat „istenteleneknek” tekintitek, mint akik felelősek azért, hogy az amerikai unitárius univerzalizmus eltért, letért a liberális kereszténység útjáról, amikor 1961-ben, az unitáriusokkal egyesülve, létrehozták a mai Unitárius Univerzalista Egyházat. Igen, elszomorodtam, mert én, az univerzalista, teljesen otthon éreztem magam az erdélyi unitárius teológiában, hit- és vallásgyakorlatban. A ti kátétek eszméin és tanításain nőtem fel univerzalista egyházamban. És a sors iróniája az, hogy Édesapám és egyházközössége, melyben szolgált, ellenezte a két felekezet egybeolvadását. Noha Apám univerzalista és unitárius gyülekezetekben is szolgált, attól félt, hogy éppen a szabadelvű keresztény szellem esik majd az egyesülés áldozatául, főleg az unitáriusok számbeli fölénye miatt. Bizonyos tekintetben Apámnak igaza lett, mert noha a mai napig vannak olyan unitárius és univerzalista gyülekezetek, melyek elsősorban keresztény szelleműek, a számuk egyre csökken. Sokkal kevesebb ma a liberális keresztény unitárius univerzalista mint az egyesülés pillanatában volt. Ennek az oka nem abban keresendő elsősorban, hogy 20–30 évvel ezelőtt az unitárius univerzalista egyház nem támogatta volna a szabadelvű univerzalistákat – ami tulajdonképpen igaz: nem támogatta –, hanem inkább abban, hogy az univerzalisták falusi vagy kisvárosi gyülekezetek voltak elsősorban. És a legtehetségesebb, legambiciózusabb ifjak tömegesen hagyták el univerzalista gyülekezeteiket a nagyváros gazdagabb, teljesebb szellemi lehetőségeiért. Emiatt, és mert az Egyesült Államok egyre inkább szekularizálódik és egyre kevésbé liberális, sok univerzalista gyülekezet elsorvadt, és lassan eltűnt a térképről. Az univerzalisták a kezdetektől, amikor 1779-ben első egyházközösségeiket alapították, az unitáriusokkal történt egyesülésig mind főleg földművesek, tanítók, ügyes mesteremberek, kiskereskedők és vállalkozók soraiból kerültek ki, míg az unitáriusok egyházközösségei főleg a keleti part metropolisáiból alakultak ki. Az univerzalisták templomainak nagy száma a kontinens belsejében épült, ahol az unitáriusok egyházalapítási kísérletei sikertelenek maradtak. Természetesen, az unitárius gyülekezetekben is voltak földművesek és szegények, és az univerzalisták gyülekezeteihez is tartoztak igen gazdag és magas műveltségű polgárok, a két felekezet közötti különbség nem annyira teológiai, mint inkább gazdasági és osztálykülönbség volt.

Az univerzalisták fő célkitűzése a nevelés, a műveltség általánossá tétele volt, és ebbéli törekvéseikben számtalan kollégiumot és egyetemet alapítottak – köztük az Egyesült Államok leghíresebb egyetemeit, mint pl. a bostoni Tufts Egyetem és a kaliforniai Technológiai Egyetem. Ennek ellenére a köztudatban az univerzalistákkal kapcsolatban soha nem fogant meg ugyanaz az intellektuális kiválóság, mint azt az unitáriusokkal asszociálják. Noha műveltségben nem maradtak alul, mégis a közvélemény az univerzalistáknak

inkább a vallásosságát tartja számon és emlékezetben, semmint intellektuális törekvéseit. Ami az univerzalisták vallási érdeklődésének központjában állott, az az Istenországának eljövetele és annak munkálása. Ez tartalmában a köznevelés elterjesztését, a rabszolgaság megszüntetését, börtönreformokat, elmegógyintézetek humánussá tételét, gyermekek bányákban és más nehéz munkákban való foglalkoztatásának megszüntetését, a szegények lakásvi-szonyainak javítását – főleg a falvakról a városok gyáraiba áramló fiatal nők –, életkörülményeinek javítását, valamint a dolgozó rétegek szakszervez-tekbe való tömörítését jelentette. Noha az univerzalistáknak nyomdája aktí- van működött, és sok univerzalista újság és folyóirat látott napvilágot, mégis ők kevesebbet írtak, mint az unitáriusok. Ehelyett az előbb felsorolt haladó társadalmi reformokon munkálkodtak, és a társadalom jobbításán dolgoztak, nagyon is gyakorlati eszközökkel. Fő társadalmi eszméik, melyekért küz- döttek, a mértékletesség, a nők szenvedésének megszüntetése és jogainak ki- vívása, politikai és gazdasági reformok bevezetése voltak. Az univerzalisták a Washingtoni Hitvallásban foglalták össze vallási meggyőződéseiket és felelősségüket, melyet a társadalom jobbításáért tettek. Én ezen nőtem fel, ennek a Hitvallásnak a szavait ismételtük vasárnapról vasárnapra templo- munkban. A Washingtoni Hitvallás így hangzik:

„E gyülekezetet egybekapcsoló közös cél Isten akaratának véghezvitele úgy, amint azt Jézus hirdette, valamint Isten országának – melyért Jézus élt és áldozta életét – építése Isten munkatársaiként.

Ezért ma hitünkről Istenben vallást teszünk, aki az örökkévaló és minde- nek fölött uralkodó Szeretet; hitet teszünk Jézusról, aki lelki vezérünk, vall- juk minden ember értékét, az igazság hatalmát, legyen az ismert vagy még felfedezendő, és hiszünk a jóakarátú emberek önfeláldozó lelkében, mely a gonosz hatalmat legyőzi, és fokozatosan Isten országát a Földön felépíti.”

Noha az én istenfelfogásom sokat változott gyermekkorom óta, és noha elismerem, hogy a mi hitvallásunkat egy bizonyos, az Egyesült Államokra jellemző történelmi szemlélet inspirálja, mégis ez a hit változatlanul szemé- lyes meggyőződés, és valláshagyományom sajátja.

Én egy olyan gyülekezetet szolgállok, amelyben az „Isten” szó említése a hívek egy részében kényelmetlenség érzését kelti. Én azonban a szószékről mégis beszélek Istenről. És noha az imádkozás híveim egy részének idegen, én mégis imádkozom a szószéken. Mert a lelkészi hivatás számomra nem szavakkal való érvelés elsősorban, hanem szeretetből, segíteniakarásból fa- kadó tettek sorozata híveim iránt. Lelkésznek lenni számomra azt jelenti, hogy híveimet biztatom, támogatom, hogy olyan szeretettel, olyan megbo- csátással, olyan segítőkészséggel forduljanak egymás felé, amint azt Jézus élete példázza, illetve amennyire híveim képesek. Lelkészi hivatásom engem arra kötelez, hogy képességeim és lehetőségeim szerint tegyek meg mindent egy jobb, igazságosabb, békésebb és kevésbé büntető világ megteremtéséért, és hogy együtt munkálkodjam mindenkiel, aki segítő kezet nyújt felém Is- ten országa építésében, értsenek bár egyet velem teológiaiilag, avagy nem.

Én hiszem, hogy az általunk termelt gyümölcsökről ismertetünk és ítéltetünk meg. Vagyis cselekedeteink és nem szavaink a fontosabbak. Én azt is hiszem – noha nem vagyok az erdélyi unitarizmus és történelmi tapasztalatok szakértője –, hogy a ti hitrendszeretek magva, lényege ugyanez. És természetes is, amennyiben Jézus evangéliumát igazként fogadjuk el, a gyökeres történelmi változások dacára mi, unitáriusok és univerzalisták szabadelvű keresztények vagyunk, mert Jézus követésére helyezük a hangsúlyt.

Legyen bár különböző a nyelvünk, kultúránk, történelmünk és életkörülményeink, és különbözőek azok a hatások, melyek meghatározzák milyen utat választunk a jézusi tanítások gyakorlására, az isteni szeretet életünkben és tetteinkben való megnyilvánulása végső soron és lényegében mindnyájunk számára ugyanaz.

„Hová menjek a Te lelked elől, és a Te orcád elől hova fussak? Ha a hajnal szárnyaira kelnék, és a tenger túlsó szélére szállanék,” – még Amerika szívében is, a Kárpátok ölelésében is – „ott is a Te kezed vezérelne engem és a Te jobb kezed fogna engem”.

Végül még egy idézet a Zsoltárból: „Járásomra és fekvésemre ügyelsz, minden utamat jól tudod. Mikor még nyelvemen sincs a szó, immár egészen érted azt Uram! Elöl és hátul körülzártál engem, és fölöttem tartod kezedet. Csodálatos előttem e tudás, magasságos, nem érthetem azt”.

Az évek során az univerzalisták arra a meggyőződésre jutottak, hogy Isten útjai, Isten világa oly csodálatos, oly felfoghatatlan, hogy az ember legfeljebb csak kezd annak misztériumába behatolni, azt megismerni, beleértve önmagát. Amint azt a költők, a misztikusok, a bölcsék, a történelem és földkerekség prófétái vallották, az univerzalistákban is erősödött az a felismerés, hogy a legtöbb, amit mi képesek vagyunk meghallani, az egy hang a gyönyörűséges lángolni látszó csipkebokorból, és egy csöppnyi darabka Isten anatómiájából. A misztikusok kivételével a mi tudatunk, de képzeletünk számára is felérhetetlen a kozmikus végtelenség, Isten lenyűgöző ereje, amikor a föld alapjait rakta, amikor a hajnalcsillagok együtt zengtek harmóniát, amikor Isten gyermekei örömujjongásban dicsérték Őt. Mi emberek képesek vagyunk szentlélekkel megtelni, képesek vagyunk szolgálni, de veszélyes azt gondolnunk, hogy miénk az igazság, hogy mi képviseljük az igazságot. Ennek felismerésével együtt született meg a helyénvaló alázat, és sokak számára annak megértése, hogy mi szabadelvű keresztények nagyon hasonlítunk a világ többi ismert vallásainak követőihez. Akárcsak ők, mi sem tudjuk Isten lényegét megragadni, és egy kicsi és alkalmazható, kezelhető bálványokat vagy hatalmas és nagyjából szónoki és üres szavakat gyártunk. Az egész emberiség ugyanazzal a kérdéssel birkózik, amelyet Jóbnak tett fel az Isten, de amelyre válaszolni csak hitünkkel vagyunk képesek.

Így az univerzalisták a Szentírás és a vallás csodálatos történetének tanulmányozására szentelték életüket. Nem azért, mert magukat jobbnak képelték, mint saját liberális keresztény hagyományunk, hanem éppen mert tudták, hogy legyen bármilyen mély a hitük és bármilyen buzgóak a cseleke-

deteik, mellyel Isten országát munkálják, attól még nem voltak szükségképpen jobbak. Az univerzalizmus fogalmát, melynek hordozói voltak, azonban kiszélesítették, és nemcsak az egyetemes megváltás hívei, de egy olyan egyetemességnek lettek a hirdetői, melynek szellemében saját helyüket és szerepüket immár nemcsak részeként és paraméterei közt fogták fel, melyet építettek, és ahol éltek, hanem az egész emberiség, mint egységes család részeiként, akik testvérei egymásnak, legyen bár bőrtük színe, nyelvük muzsikája, hitük lángja különböző.

Isten országa, vallották, nem egy városban vagy egy bizonyos hegyen épül, sem pedig egy bizonyos tartományban vagy országban, és nem egy bizonyos valláshoz tartozó nép által csupán. Hanem az egész földkerekségen és minden egyes ember által. Én ezt is hiszem, noha e felfogás miatt az idealizmus vagy amerikai optimizmus vádjával illelhetnek. De én nem tudnék keresztény lenni, ha nem volnék idealista.

Megilletődve érzem magam, hogy újra ebben a templomban lehetek, és mélyen megtisztelve, hogy szószékéről beszélhettem hozzátok. Először 1970-ben látogattam és aztán az elmúlt nyolc év alatt olyan gyakran tértem ide vissza, amint csak tehettem, mert megszerettem templomaitokat, ezt a népet és ezt a gyönyörű földet. Szavamat ma ez a szeretet inspirálta és Istené, az ő szerető jelenvalósága és az én saját hitem, melyet viszont annak a növekvő felismerése táplál, hogy csodák történnek. Tudom, hogy mindig lesznek hitbeli különbségek, kulturális és életkörülménybeli különbségek. Másként nem is lehetne. De én egész lényemmel vallom, hogy bár egymás kölcsönös megértése a különbségeket nem fogja eltörölni, de azok, akik egymástól különböznek, képesek együtt akarni, együtt dolgozni közös és egyetemes célok érdekében, amelyek minden elidegenítő, részletcél alapját képezik. Az univerzalisták egyik kedvenc bibliai idézete Ézsaiás látomása a béke birodalmáról. Abban nem minden teremtmény volt farkas vagy mind bárány. Hanem inkább az idézet: „lakozik a farkas a báránnyal, és a párduc a kecskefiúval fekszik, a borjú és az oroszlánkölyök és kövér barom együtt lesznek, és egy kisgyermek őrzi azokat.” (Ézs 11, 6)

Az én célom ma csupán az volt, hogy ama furcsa univerzalistáknak nevezett hívekről – hogy bárányoknak vagy oroszlánoknak tartjátok, azt ti döntésétek el – néhány kiegészítő ismeretet közöljek veletek.

Én szívből remélem, hogy, amint az velem történt, ti is találtok kölcsönösséget, kölcsönös tiszteletet és testvéri érzést lelketekben.

Végezetül azért imádkozom, hogy a szavak, melyek ajkamról, és a béke, mely szívemből fakad, Istennek tetsző legyen, és bennetek, jó testvéreim, visszhangra találjon. Ámen.

AZ ÚR ŐRIZZEN MEG ATTÓL, HOGY ODAADJAM NEKTEK ATYAI ÖRÖKSÉGEMET!*

1Kir 21,3

Kedves Testvéreim! Az Ószövetség nagyon régi korszakába vezetlek vissza a jelen alkalommal. A könyv írásba foglalása kb. Jézus előtt 536-ra tehető. Egy nagy történelemkönyv, mely folytatása a Sámuel Könyvének. A történelmen túlmutatva, van egy fontos üzenete is a királyok könyvének: az Isten iránti hűtlenség és a törvény megvetése romlásba sodorhat egyéneket és országokat, mely maga után vonja Isten ítéletét.

Sokak előtt ismert Nábót szomorú története, mégis nagy vonalakban elmondom. Ahábnak több palotája volt. Többek között Jézreelben is egy. Szép volt maga az épület, amit hatalmas park övezett. Ott sétált a király, élvezte gazdagságának, hatalmának minden előnyét. A palota közelségében volt Nábotnak szőlőskertje, melyet szakértelemmel és odaadással gondozott. Édesapjától örökölte, az édesapja az ő édesapjától. Ki tudja hány nemzedéken keresztül volt a család birtokába a szőlőskert. Ahábnak nagyon megtetszett, egyrészt közelsége miatt, másrészt mert jó földje volt. Feltette magában, hogy megvásárolja vagy elcseréli egy másik szőlőskerttel. Magához rendelte Nábótot, és ajánlatot tett, „Add nekem a szőlődet, hadd legyen valaményes kertem, mert közel van házamhoz. Adok helyette jobb szőlőt, vagy ha jónak látod, pénzben adom meg az árát”. Nábót meghajtotta magát a király előtt, és így válaszolt: „Az Úr őrizzen meg attól, hogy odaadjam neked az atyai örökségemet!” A király haragjában bezárkózott és nem evett és nem ivott, nem bocsátott senkit maga elé. A felesége, Jezábel kifaggatta a királyt bánatának okáért, az pedig mint egy durcás gyermek panaszkodott.

A bibliai leírásból megtudjuk, hogy Jezábel álnokul megölette Nábótot, kinek ártatlan véréért a kutyák nyalták fel. E szörnyű tette hozta Illés próféta az intést és figyelmeztetést, hogy ott, ahol Nábót véréért felnyalták a kutyák, ott fogják a tiedet is felnyalni, ó király! Nábót ragaszkodott az örökséghez olyannyira, hogy élete árán sem adta volna a királynak.

Örökség! Ízlelgetem, forgatom számban a szót. Mít értek alatta? Az első, ami tudatosodik bennem, hogy akitől rám maradt, nem él. Nagyon kedves emlékek fűznek hozzá, és sokmindent kaptam még mellette az örökségahagyótól. Tudatosodik bennem, hogy drága örökségemet nem szabad eladnom. Reviczky Gyula költő az Imakönyvem című versét így kezdi:

* Elhangzott 2000. július 28-án a főtanácsi istentiszteleten.